

házi András emlékére Lőrincz Róza neje 1907“; ennek hasonmása szintén használatban van, melyen ez a felirat olvasható: „özv. Jakabházi Andrásné Lőrinczi Róza emlékére.“ Jakabházi András és neje sírja az egyházi sírok között van nyilvánartva.

ZSIGMOND FERENC

A BESZÉD, MINT MŰALKOTÁS

A beszéd, mint műalkotás nagyobb hallgatóság meggyőzésére készül, melyet előszóban mondunk el. Aki kiáll hallgatósága elé, saját meggyőzését szeretné elfogadtatni. Babits Mihály így vélekedik a szónokról: „A szónoklás tudománya a rábeszélés tudománya . . . A görögöknél, a rómaiaknál ez volt az élet iskolája . . . Nagy szónok nem lehet hamis ügy szónoka: tudatosan soha. A jó szónok elsősorban igaz ember. Hol találsz annyi nemes gondolatot, emelkedett érzést, mint a nagy szónokokban . . .“

Többfajta beszédtypust ismerünk. Van *politikai* beszéd, mely egy ország, egy nemzet figyelmét is felkelti. A *jogi* beszédhez tartozik a vád- és védőbeszéd, melynek célja a bíróság meggyőzése. Számítalan válfaja van a társadalmi élet beszédeinek. Alig van ember, aki valamilyen alkalommal meg ne szólalt volna. Az volna a kívánalom, ha mindenki megtanulna szépen beszélni, mondatokat rögtönözni. Hisz sokszor kell emlékbeszédet tartani, nyugalomba vonuló munkatársakat búcsúztatni, születés, házasság, névnap, temetés stb. alkalmával köszöntőt vagy gyászbeszédet mondani. A beszéd fajtái közé tartoznak az avatási, az ismeretterjesztő, a tudományos konferenciák előadásai, stb. Számunkra természetesen a legfontosabb az egyházi beszéd, a prédikáció és a szertartási beszédek: keresztelés, esketés, temetés.

A beszéd mint műalkotás és így a prédikáció is három fő részből áll: bevezetés, tárgyalás, befejezés.

A bevezetésben a hallgatóság jóindulatát, érdeklődését kell felkeltenünk. Ezt nevezték régen *captatio benevolentiae*-nek. Tehát már a bevezetésben meg kell nyernünk a hallgatóság figyelmét, rokonszenvét. Vázolnunk kell röviden a beszéd tartalmát és célját. Kiváló szónokokat sorolhatunk fel Cicerótól napjainkig, akik mesterei voltak a művészi bevezetésnek.

A beszéd gerince a tárgyalás, ahol részletesen kifejtjük témánkat. Ennek lényeges pontja az érvelés, a bizonyítás és a cáfolás. Az idézetek és az adatok a beszéd alapgondolatát szolgálják. Kerüljük a tárgyhoz nem tartozó epizódokat. Főlősleges a sok ismétlés. Ez unalmassá teheti az előadást. Ügyelnünk kell arra, hogy a hallgatóság érdeklődését egy pillanatra se veszítsük el.

Igen lényeges a jó befejezés. A befejezés keretében összefoglaljuk az elmondottakat. Itt domborodik ki a beszéd érzelmi-indulati eleme. A hallgatóság az utolsó mondatok élményanyagát viszi magával.

Ha a beszédnek szép a nyelvezete, logikus a felépítése, ha jó az előadás, akkor nem marad el a kívánt eredmény. De ahhoz, hogy igazi sikere legyen, nagy mesterségbeli tudásra van szükségünk. Mindenekelőtt a rátermettség az egyik legnagyobb követelmény. A rátermettség nagy segítséget nyújt az előadónak. Tehetség, tudás, gyakorlat a jó szónoklat előfeltétele. A tehetséget örököljük, de ezt az adottságot fejlesztenünk kell. Igazi tehetség nagyon kevés van, de szorgalommal, sok-sok gyakorlással közepes adottságokkal rendelkezők is komoly sikereket érhetnek el. Demoszténész közismert példáját említhetjük, aki emberfeletti szorgalommal, szívóssággal képezte magát kitűnő szónokká. Sok-sok kiejtési, nyelvi, vagy gátlásos lélektani hátrányt küszöbölhetünk ki a rendszeres gyakorlással, a kitartó szorgalommal. Babits Mihály mindezt megerősíti: „Beszélni és gondolkodni egyszerre tanulsz, folyton és lassan. De amihez egész középiskolai pályádon, állandó gyakorlással szoktatnak, annak a pálya derekán, a negyedik és ötödik évben kell némileg tudatossá válnia benned, hogy azon túl magad is szoktathasd magadat.“ A hangsúly a „folyton és lassan“ szavakon van.

Szakembereink közül sokan azt tartják, hogy a rendszeres tanulás, a kitartó szorgalom, az állandó gyakorlás lényegesebb egy kétesértékű tehetségénél. Minden szónok beszéde megkezdésekor felelősséget érez. Érzí a szó veszélyét vagy hatalmát. Széleskörű műveltséggel kell rendelkeznie a jó szónoknak. Minden beszéd előtt össze kell állítani, meg kell szerkeszteni a mondanivalót. A leírt beszédet pedig hangosan kell gyakorolni.

A beszédnek érthetőnek és világosnak kell lennie. Használjunk ismert kifejezéseket, szavakat. Kerüljük az idegen fogalmazást; úgy beszéljünk, hogy vele ne sértsük meg nyelvünk szabályait. Legyen a beszéd egyszerű, közérthető. Kerüljük a mesterkélt, bonyolult körmondatokat. Sokan abban a tudatban élnek, hogy az agyoncirkalmazott körmondatok a nagyműveltségű ember látszatát keltik. Fogalmazzunk tömören, választékosan, ügyelve a jó hangzásra, a beszéd dallamosságára. Csak saját anyanyelvünk szépségét, jó hangzását, zeneiségét érzékelhetjük tökéletesen. Más anyanyelvű nem ítélheti meg egy idegen nyelv valódi szépségét. Beszédünkben lehetőleg a rövid és hosszú mondatok ritmikusan váltsák egymást. Kodály Zoltán szót emelt beszédkulturánk elsatnyulása ellen. Aki a beszéd ellen vét, az az anyanyelv ellen vét. Anyanyelvünket becsülnünk kell. „Amely nemzet nem becsüli anyanyelvét, az önmagának készíti saját sírhalmát“ írja egyik neves író.

Minden beszédnek úgy kell hatnia, mintha a gondolat a közlés pillanatában születne. Az élő beszéd közvetlenebb, ahol sokszor rövidítünk, máskor szavakat ismétlünk, kötőszavakat iktatunk be. Tehát valahogy úgy kellene fogalmaznunk, hogy a leírt szöveg minél jobban egyezzen a mi természetes beszédünkkel.

Sokszor még a legjobb előadót is cserben hagyja emlékezete. Ezért ha írókat, költőket, államférfiakat idézünk, tanácsos a szöveg leírása. Szónokainknak gazdag szókinccsel kell rendelkezniük. Ennek elnyerésére nagyon sokat kell olvasniuk. De azoknak is bővíteniük kell a szókészletüket, akik eleve több társadalmi életet élnek, előadásokat tartanak, felszólalnak, vitatkoznak. Ha nem gyakorolunk, nem olvasunk az idő múlásával beszédünk elhalványul, egysíkúvá, unalmassá válik. Érdekes, hogy bárkiről ítéletet mondhatunk egy-egy felszólalása alapján. Elég

néhány mondatot elmondania ahhoz, hogy megállapíthassuk az illető műveltségét, egyéniségét, még az a néhány mondat is hűen tükrözi tevékenységét, olvasottságát.

Tisztában kellene lennünk egyéni adottságainkkal. De rendszerint nem ismerjük kellőképpen önmagunkat. Szinte mindenki helyesnek, gazdagnak tartja saját beszédkultúráját. Alig akad olyan ember, aki elfogadná a bírálatot, a javító szándékot. Beszédkészségünk jó részét örököljük, de ezt befolyásolja a környezet, az egyén vérmérséklete. Beszédkultúránk kialakulása már a gyermekkorban megkezdődik. Ezért ideális volna, ha a kisgyermekes környezetében mindenki szépen, tisztán beszélne. A gyermekkorban beidegzett hibák a felnőtt korban már alig javíthatók. Beszédhibáink ellenőrzését, javítását magnetofonnal vagy szakemberek irányításával végezhetjük.

Mondanunk kell néhány szót a beszéd előadójáról. Többféle szónokot ismerünk. Van értelmileg, érzemileg telített, van felszínes, közlékeny típus. Lényeges a szónok közérzete az előadás pillanatában; személyiségének vállalása. „Az előadó szembetalálja magát egy figyelő tömeggel, fűrkésző szempárok tekintenek rá, s talán már az első percben kutatják az előadóban az embert, a személyiséget. Ez rendszerint — főleg kezdő szónokot — zavarba hoz, emiatt túljátsza szerepét, azaz szerepet játszik, holott „csak“ önmagát kellene adnia. Úgy kellene beszélnie, mintha megszokott baráti körben mondaná el gondolatait, állandó önbírálattal kellene leráznia magáról minden „ágaskodó magatartást“. A legnagyobb horderejű beszédet is csak azon a fokon szabad elmondanunk, amilyent a téma kíván, az alkalom megenged és amilyen természetes-séggel beszélni szoktunk“ (Fischer Sándor).

Már felkészüléskor ismerni kell a szónoknak a hallgatóság összetételét. Más előadási stílust igényel az ifjú és mást az idősebb generáció; mást a szellemileg felkészült vagy a felkészületlen hallgatóság. Minden szónoknak nagy gondot okoz hallgatóságának értelmi-szellemi színvonalának egyenlőtlensége. Ilyen esetben az előadás, a beszéd legyen élvezetes, képszerű, és mondjon sok újat. Jó, ha tudjuk azt is, hogy hallgatóságunknak milyen ismeretei vannak az előadandó témáról.

Néhány fontos beszédtechnikai problémát is vázolnunk kell. Sokan vannak, akik nem beszélnek helyesen, hangzási, kiejtési hibákat követnek el. Saját beszédünket állandó gyakorlással javíthatjuk. Beszédtechnikai fogyatékoságaink nagy részét kiküszöbölhetjük még felnőtt korban is. Persze tanácsosabb és eredményesebb, ha az ilyen irányú munkát minél korábban, minél fiatalabb korban kezdjük.

A jó előadás alapfeltétele a helyes légzés. Ez egy természetes, önkéntelen folyamat az ember életében. Szinte minden beszédhiba a rossz légzésre vezethető vissza. Mindenfajta beszéd jó légzéstechnikát igényel. A szónok a tüdőben lévő levegőkészlettel beszél, de ez a készlet sohasem fogyhat el. Az elhasznált levegőt mindig újabb belélegzéssel kell pótolnunk. A ki- és belélegzés nem szakíthatja meg a beszédet. Minden szünetet újabb és újabb belélegzésre használjunk. Sok esetben a kezdők nem tartanak kellő szünetet, gyakran elakad a lélegzetük, kifáradnak. Nagyon fontos a szónok testtartása is. Görbe testtartással hamar kifárad az ember, annál jobb a lélegzés, minél egyenesebben ül vagy áll. A beszéd megkezdése előtt alaplevegőt veszünk. Beszédtechnikus szakembereink (Hevesi S., Nagy A., Fischer S.) szerint: erős mélylégzéssel a

mellkas alsó részét a hasüregtől elválasztó rekeszizom lefelé tágulásával kb. 3 liter levegőt tudunk beszívni, s ez elegendő még a leghosszabb értelmi egység elmondására is. A „privát“ ember napi társalgásakor fél liter levegőt szív be egyszerre. Az előadó közben pótlevegőt szív. Ez kb. egy liter. Mindennapi életünkben légzőizmaink rendszerint „ellustulnak“, működésük sokszor nem felel meg a szónoki követelményeknek. Aki a beszédtevékenység bármelyik hivatásos formáját választja, annak sok légzéstechnikai gyakorlatot kell végeznie. Gyakorlati tapasztalat: „a dilettáns beszélő“ meghallgatja a fejtegetéseket, a tanácsokat, általában elfogadja az érveket, de nem gyakorol. Pedig a beszéd hibáinak nagy része légzéshibából származik.

Minden előadó számára szükséges a hangképzés. De sajnos sokszor még a „hivatásos beszélők“ sem képzettek a beszéd művészetében. Az előadónak mindent hanggal kell kifejeznie, s ebből következik, hogy jó hanggal kell rendelkeznie. Ismerünk szép és jó hangot, csúnya és rossz hangot, beszélünk érces és fahangról, sőt még arany, ezüst és bársony hangról is. Jó ajánló levél a szép hang, ez egy isteni adomány, de ez még nem elégséges a művészi tolmácsolásra. Ezt a hangot modulációra is alkalmassá kell tennünk, összhangban a lélek érzékenységgel, fogékonyságával. Ha teljesen magunkévá tesszük, átéljük a mondandókat, akkor ez a hangban is jelentkezik. Csak a nagy művészek tudnak rossz hanggal is kiválót alkotni.

Hogyan beszéljünk? Milyen legyen a természetes hang? Beszéljünk középhangosan, sem túl mélyen, sem túl magasan. A középfekvésű hang nem fárasztó sem a hallgatóra, sem az előadóra. Hibás az a nézet, amikor a gyermekeket arra ösztökélik, hogy minél magasabb hangon beszéljenek. Tanító, tanár is rendszerint igen hangosan beszél, abban a hitben, hogy így érthetőbbé válik, és jobban figyelnek rá. A színésznövendéknek is azt mondják: „beszélj hangosabban“, ahelyett, hogy érthető, tagolt beszédre nevelnék. Minden előadónak gazdálkodnia kell a hangjával. Különböző érzéseket, gondolatokat más-más hangon mondunk el, de ez lehetőleg ne szószínezés, szömegjátás legyen. Bizonyos hangokat legjobban az életben figyelhetünk meg. A fájdalomnak, az örömnélkülözhető hangjai vannak. Jó szónokaink ezt érzik, s hangmodulációval ezt érzékeltetik is a hallgatósággal. Hibás az éneklő, a kántáló szónoklat. Ez ellenkezik a természetes beszéddel. Minden jó szónok csak saját lelkivilágával azonos lelkivilágba tudja igazán beleélni magát. Az emberi hang szépségével a holt betűk nem versenyezhetnek.

Minden előadó kiejtésében árnyalati különbség van. Hangjáról, kiejtéséről bárkit felismerhetünk. Nincs két ember, aki teljesen egyformán beszélne anyanyelvét. Ezt a jelenséget egészségesnek tartjuk, hisz a különféle kiejtés zeneileg gazdagítja a nyelvet. Tekintettel arra, hogy a magyar nyelvben a beszédhangok, a szótagok, szóvégek tisztán jelennek meg, ezért minden hangzót tisztán, jellegének megfelelően kell megszólaltatnunk.

Idegen szavakat lehetőleg ne használjunk, de ez sokszor elkerülhetetlen. Vannak olyan idegen eredetű szavak, amelyek már meghonosodtak a magyar nyelvben. Ezeket a szavakat magyarosan írjuk és ejtjük. Pl. telefon, sport, bicikli, televízió, technika, garázs, biológia, delegáció, export stb. Némelyiknek van magyar megfelelő szava is pl. kerékpár, élettan, küldöttség, kivitel stb., de az idegen változatot ugyan úgy hasz-

náljuk, mint a magyar megfelelőjét. Ha az idegen földrajzi neveknek van magyar megfelelőjük, akkor azokat használjuk pl. Varsó, Párizs, Lipcse. Idegen neveket nem az eredeti nyelv törvényei szerint ejtünk. A hangsúly jórészt itt is az első szótagra kerül. Vita tárgyát képezi a tájnyelv helyessége. Szakvélemény szerint a tájzólás egészséges terméke nyelvfejlődésünknek. Bárki bátran beszélheti tájnyelvét, saját nyelvjárási területén. De az, aki nagyobb közösséghez szól, annak jobb ha kiejtése köznyelvi.

A jó előadónak tisztában kell lennie a magyar nyelvi-hangsúly kérdéseivel is. Minden mondatnak a hangsúly a lelke. A magyar nyelvben minden szónak az első szótagja hangsúlyos. Mindig a hangsúlyos szó kerüljön a mondat elejére. Bármelyik szóval kezdetünk mondatot, de az első szó legyen mindig a leghangsúlyosabb. Úgyelnünk kell arra, hogy mit hangsúlyozunk, aki mindent hangsúlyoz, az semmit se hangsúlyoz. Nyelvünkben a lényeg kifejező szó a hangsúlyos. Hangsúlyos továbbá minden kérdő névmás, a tagadó és tiltó szók is. Személyneveknél a családi név a főhangsúlyos, az utónév a mellékhangsúlyos. Összetett szavaink előtagjai a hangsúlyosak. Hangsúlyos a jelző is, de sokszor a jelzett szó is. Nem hangsúlyos a névelő. Lényeges a mondat ereszkedő jellege. A hangsúly a szövegnek fényt és árnyékot ad.

A beszédet át kell élnünk. A jó szónok tűzbe hozza, magával ragadja a hallgatóságot. A régiek azt tartották: „hogya meg akarsz rikatni valakit, magadnak is kell sírnod“, „nagy művész csak az lehet, akiben a szív és az értelem párosul“.

Tudni kell a beszéd modulációiról, a hangmagasságról, hangerőről, hangszínről is. Nincs olyan beszéd, melyet egyforma hangerővel mondanánk el. Az ilyen előadás a figyelmet is csökkentheti. A hangszín a pillanatnyi lelkiállapot alapján is változik. A hallgatóságot csak az állandó váltások-változások tudják lekötöni. Az egyhangú szónoklás csökkenti a figyelmet. Nem a hangos beszéd, hanem a hangerő állandó változása kelti fel az érdeklődést. „Mondjon mindig újat“ a hangerő is. Általában a fontosabb részeket mondjuk hangosabban, de itt is válthatunk halkabb hangvételre. Mindenkinek, aki nyilvános szereplésre vállalkozik, ismernie kell hangjának teljesítő képességét, hangerejét. Szinte elviselhetetlen, amikor a szónok kifulladás, túlzott erőlködéstől, kiabálástól, s hangja rekedtesen hörgővé változik. Úgyelnünk kell a hangmagasság zenei hullámzására, dallamosságára. (Megpróbálhatunk egy közép magas hangon elmondott mondat után következő beszédreszt halkabban, vagy magasabb hangon elmondani. A hangszín állandó változása a mondanivaló érzelmi aláfestését szolgálja. Beszédünk gyorsasága egyéni vérmérsékletünktől függ; ez velünk született tulajdonság. Rendszerint a beszéd témája szabja meg a ritmust, a szünetek tartását. Elbeszélést nem hajszolunk, de a drámai hangvételű szöveg tempója felgyorsul. Ha valamit ki akarunk emelni, lelassítva hangsúlyozzunk, ha pedig kevésbé fontos gondolatokat vázolunk, gyorsítjuk a ritmust. Szünetet is csak ott tarthatunk, ahol ezt a beszéd megengedi; ezt érzi a jó szónok. Legyen a szünetnek is mondanivalója. Tartsunk akkor is pillanatnyi szünetet, ha valamit különösebben szeretnénk kihangsúlyozni.

Végezetül a beszéd sikerét, vagy sikertelenségét okozó lényeges jelenségről, a lámpalázzról sem feledkezhetünk meg. Köztudott, hogy minden szereplés lámpalázzal jár. Kiváló előadó művészek, nagy szónokok

életében fordult már elő olyan eset, amikor a lámpaláz megbénította, sikertelenségre kárhoztatta szereplésüket. De kétfajta lámpaláz van. Egyik az úgynevezett tréma vagy drukk. Ez a jótékony „láz“, amely nélkül nincs igazi művészi alkotás. Ettől forróbb lesz a hang, tüzezebb a tekintet, ez segíti elő az életszervek fokozottabb működését. Még akkor is jelentkezik, ha nem nagy közönség előtt, hanem csupán íróasztalunkon írunk valami olyat, amely nagyon közel áll a szívünkhöz. A lámpaláz másik formája a „rém“, melyet akár a halálfélelemhez is hasonlíthatunk. Ez a félelem erős szívdobogást, nehéz légzést, remegést okozó görcsös jelenség, amely bénítja memoriánk józan működését, koncentráció-készségünket. Ez a lámpaláz az életünkért való remegés, a torkunkat, mellünket elszorító, szívünket torkunkba kergető érzés tönkre teheti nyilvános szereplésünket. Ezzel a jelenséggel már sokat foglalkoztak és vizsgálták a lámpaláz okait. Megállapítást nyert, hogy szinte mindenki lámpaláz. Keletkezésének egyik oka az, hogy nem készülünk fel kellőképpen, félünk a sikertelenségtől. Ebből következik az, hogy alaposan fel kell készülnünk, jó előre. Kezdő szónok tanulja meg hangos olvasással a beszédét és különösen beszéde bevezetőjét; az első 8—10 mondatot szószertint tudja. Ez alatt az idő alatt megnyugszik és lámpaláza alkotó, jótékony „trémává“ alakul át. Úrrá kell lennünk a félelmen, és el kell hitetnünk magunkkal, hogy nincs miért félni. Nyilvános szereplés megkezdése előtt ajánlatos a mély légzés, 5—10 perces egyre gyorsuló séta karlendítésekkel. Meg kell teremtenünk a belső nyugalmat.

Szép és nehéz hivatás a beszéd elkészítése és előadása és erre méltóvá kell tennünk magunkat. Azt mondja a közmondás: a jó pap holtig tanul, és ebből logikusan következik, hogy a jó előadó — az olvasás mellett —, mindennap gyakorol, képezi hangját, erősíti orgánumát, ezt az Istentől kapott csodálatos hangszert.

Dr. KOVÁCS LAJOS

„MEGTANÍTLAK TÉGED AZ ÚTRA, AMELYEN JÁRJ.“*

Zsolt 32,8

A mai napon a magyarországi testvéregyház kettős ünnepet ül. Egyfelől rendes közgyűlésre gyűltek össze az Egyházi Főtanács egyházi és világi tagjai ebben az új ruhába öltöztetett, bensőséges áhítatot árasztó templomban. Ez az esemény egymagában is az egyház nagy ünnepét jelenti, amikor a közletről és távolról megjelentek több esztendő munkájának eredményeit számba veszik, és a legközelebbi feladatokat meghatározzák. Másfelől a mai nap fényét és ünnepi hangulatát nagymértékben emeli az a tény, hogy istentiszteletünkön kegyelettel emlékezünk egyházunk költő-püspökére, Kriza Jánosra.

Születése 100-ik, valamint halálának ugyancsak 100-ik évfordulóján, 1911-ben, illetve 1975-ben egyházunk ünnepi érzések között méltatta kiemelkedő tevékenységét. Ma pedig, születése 175-ik és püspökké választása 125-ik évfordulóján idézzük nemes alakját és egyházunk életében több vonatkozásban új korszakot jelentő áldásos missziói munkáját.

Meggyőződésem szerint emlékezésünk méltóvá válik azáltal, ha főbb vonalaiban ismertetjük azt a nagyon szépen megírt, gondolatokban gazdag és Kriza János egész valláserkölcsi életprogramját világosan kifejezésre juttató, mind a mai napig időszerű egyházi beszédet, amelyet ő mint a kolozsvári gyülekezet lelkésze mondott el, és amely az immár 92. évfolyamába lépő Keresztény Magvető első számában, 1861-ben jelent meg „A vándorlás tanulságos képe“ címen.

A beszéd egy, mestersége tökéletesítéséért vándorló ifjú útjának végigkísérésén keresztül mutatja be az ember rövidre szabott földi vándorlásának célját és értelmét.

A vándorló ifjú első kelleke, mellyel rendelkeznie kell, az útravaló, az elengedhetetlen földi javakról való gondoskodás, becsületes, szorgalmas, rendszeres munka és kötelességteljesítés által.

Második kellék az öltözet. Nem csupán az úti, mindennapi ruha, hanem a lelki ruha is újra meg újra beszennyeződik. Igyekezni kell azért mind a munkaruhát, mind a lelki ruhát gyakran tisztítanunk, a vi-

* Elmondta a Magyarországi Unitárius Egyház Pestlőrincen tartott főtanácsi ülésén 1986. október 19-én.